

KARO NUSIKALTIMŲ REGLAMENTAVIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE IR JŲ ATITIKTIES TARPTAUTINEI TEISEI PROBLEMAS

Doc. dr. Justinas Žilinskas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Tarptautinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 69
Elektroninis paštas tek@mrni.lt

Pateikta 2005 m. rugsėjo 15 d.

Parengta spausdinti 2006 m. vasario 1 d.

Pagrindinės sąvokos: Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, karo nusikaltimai, Romos statutas, Ženevos konvencijos.

S a n t r a u k a

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (LR BK) XV skyriuje „Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai“ reglamentuodama karo nusikaltimus (101 – 109, 111 – 113 str.) Lietuvos Respublika įgyvendina savo įsipareigojimus, prisiimtus pagal įvairias tarptautines sutartis, įskaitant 1949 m. Ženevos konvencijas dėl karo aukų apsaugos ir jų 1977 m. papildomus protokolus bei 1998 m. Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statutą. Deja, straipsnio autorius konstatuoja, kad LR BK pateiktos karo nusikaltimų dispozicijos nėra pakankamai suderintos su tarptautiniais dokumentais.

Autoriaus manymu, didžiausia LR BK spraga – nekriminalizuotos veikos, padaromos netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos kariai aktyviai dalyvauja tarptautinėse misijose, kurių situaciją galima kvalifikuoti ir kaip netarptautinį ginkluotą konfliktą, tai yra labai didelė LR BK spraga, kurią reikėtų kuo greičiau pašalinti.

Antroji labai svarbi problema – „vado atsakomybės“ doktrinos įgyvendinimo sunkumai pagal LR BK. Pirma, tik kai kurių nusikalstamų veikų dispozicijose nurodoma, kad jos gali būti padaromos davus įsakymą (pvz., 101, 102, 103 str.); antra, nėra aiškaus atsakymo, ar davus įsakymą dėl kitų straipsnių dispozicijose nurodytų veikų asmenį būtų galima patraukti atsakomybėn kaip nusikaltimo bendrininką; trečia, lieka neaišku, ar asmenį galima patraukti baudžiamojon atsakomybėn už tai, jog jis, būdamas karo vadu, nesiėmė veiksmų, kad užkirstų kelią savo pavaldinių daromiems nusikaltimams.

Trečioji problemų grupė susijusi su netinkamu sąvokų perkėlimu į nacionalinę teisę. Pavyzdžiui, vietoj oficialaus Ženevos konvencijų termino „išsigelbėję iš sudužusių laivų asmenys“ vartojamas gerokai siauresnio turinio terminas „žūvančio karo laivo jūreiviai“ (101, 103 str.); nepagrįstai vartojama formuluotė „žagino moteris“, nors analogiška Romos statuto norma išžaginimo nesieja vien tik su moterimis ir apskritai šią normą traktuoja daug plačiau nei LR BK; 109 straipsnyje ypač netiksliai apibrėžiama emblema (ženklas), kuriam suteikiama tarptautinė apsauga. Diskutuotinas taip pat savarankiškas „aneksijos“ sąvokos vartojimas, nes tarptautiniai dokumentai šio požymio niekur nemini kaip savarankiško karo nusikaltimo padarymo laiko požymio, todėl LR BK dispozicijas reikėtų performuluoti taip, kad šis požymis būtų vartojamas tik neatsiejant nuo okupacijos; nepagrįstai atskiruose straipsniuose (102, 104 str.) atskirta atsakomybė už gyventojų trėmimą ir perkėlimą, nors tarptautinės teisės šaltiniuose tai akivaizdžiai tapačios veikos, besiskiriančios vieninteliu požymiu – valstybės sienos kirtimu.

Straipsnis baigiamas motyvuotomis išvadomis, kuriose siūlomos konkrečios LR BK straipsnių, reglamentuojančių karo nusikaltimus, pataisos. Autorius taip pat siūlo, kad atsižvelgiant į LR BK normų, reglamentuojančių karo nusikaltimus, aiškinimo problemas, LR BK pateiktos karo nusikaltimų sudėtyje, jų požymiai bei vartojamos sąvokos ir terminai pirmiausia turi būti aiškinamos tarptautinės teisės kontekste, įvertinant šių sąvokų ir terminų savarankiškumą, jų skirtumus nuo įprastinių nacionalinės teisės kategorijų.

Ižanga

Jau penkeri metai kaip priimtas naujasis LR BK (arba BK) [1], kurio specialioji dalis pradeda XV skyriumi „Nusikaltimai žmoniškumui ir karo nusikaltimai“. Šiame skyriuje išdėstytos nusikaltimų sudėtyje, kurios į Lietuvos Respublikos teisę buvo perkeltos iš tarptautinių sutarčių. Nors Lietuva gyvena sąlyginai taikingu metu, mūsų kariai ir pareigūnai dalyvauja taikos palaikymo misijose „karštuose taškuose“, šiuo metu Lietuvos kariams netgi paskirta vadovauti Afganistano Goro provincijos atkūrimo grupei [2]. Taigi XV BK skyriumi Lietuvos Respublika įgyvendina savo tarptautinius įsipareigojimus, todėl labai svarbu, kad šie įsipareigojimai būtų vykdomi tinkamai.

LR BK 99 ir 100 straipsnių, kurie priskirtini „nusikaltimams žmoniškumui“, kritiką bei siūlymus, kaip šiuos straipsnius reikėtų taisyti ir tobulinti, mes išsakėme anksčiau [3, 141–149]. Todėl šis straipsnis bus daugiausia skiriamas 101–113 straipsnių atitikties tarptautinės teisės normoms analizei. Neanaluosime taip pat 110 straipsnį, nes jame numatytas agresijos nusikaltimas tarptautinėje teisėje yra priskiriamas nusikaltimų taikai kategorijai, o ne karo nusikaltimams.

Šio straipsnio **tikslas** – išnagrinėti LR BK reglamentuojamus karo nusikaltimus ir ar jų sudėtyje, elementai ir požymiai atitinka tarptautinės teisės normas.

Tyrimo objektas – LR BK, įstatymai ir tarptautinės teisės dokumentai, reglamentuojantys karo nusikaltimus, doktrina ir jurisprudencija, nagrinėjanti ir aiškinanti šiuos nusikaltimus.

Tyrimo metodai – rašant straipsnį taikyti istorinis, lyginamasis, sisteminis, analitinis ir kiti metodai.

1. Karo nusikaltimų rūšys

Tarptautinėje teisėje karo nusikaltimus reglamentuoja dvi teisės šakos: tarptautinė humanitarinė teisė, dar vadinama ginkluoto konflikto teise arba (istoriškai) karo teise (minėtus pavadinimus mes vartosime kaip lygiaverčius), bei tarptautinė baudžiamoji teisė. Karo nusikaltimai dažniausiai yra skirstomi į dvi dideles grupes: tai nusikaltimai pagal Ženevos teisę ir nusikaltimai pagal Hagos teisę. Ir Ženevos teisės, ir Hagos teisės normos sudaro pagrindinę tarptautinės humanitarinės teisės normų dalį.

Kaip žinome, vadinamosios Ženevos teisės normose pabrėžiama karo aukų (sužeistieji, ligoniniai, išsigelbėję iš sudužusių laivų, karo belaisviai, civiliai, vaikai) ir jų saugumą bei sveikatą užtikrinančių organizacijų personalo ir kt. apsauga (medicinos, humanitarinių organizacijų, religinis personalas, jų turtas, transportas ir kt.). Karo nusikaltimai, pažeidžiantys Ženevos teisę, vadinami „sunkiais Ženevos konvencijų pažeidimais“ pagal pavadinimą, įtvirtintą 1949 m. Ženevos konvencijų dėl karo aukų apsaugos (toliau – Ženevos konvencija (-os)) ir jų 1977 m. I ir II papildomų protokolų atitinkamuose straipsniuose (toliau – Protokolas (-ai)) [4–9] (žr. I–IV Ženevos konvencijų 50, 51, 130, 147 str., I Protokolo 85 str.). Tarptautinės teisės doktrinoje ir jurisprudencijoje ne kartą konstatuota, kad sunkūs Ženevos konvencijų pažeidimai – ypatingo režimo normos, kurių atžvilgiu taikoma daug specialių tarptautinės baudžiamosios teisės taisyklių, tokių kaip universalioji jurisdikcija, principas *aut dedere, aut judicare*, patraukimo baudžiamojon atsakomybėn bei kitų senaties terminų netaikymas ir kt. [10, p. 817–818].

Hagos teisė apima įvairias ginkluotos kovos veiksmų taisykles: leidžiama ginkluotė, kariavimo būdai bei priemonės. Literatūroje ir šaltiniuose šie nusikaltimai dar vadinami „karo įstatymų ir papročių pažeidimais“ arba „paprotiniais karo teisės pažeidimais“ [11, p. 301–302]. Kitaip nei Ženevos teisė, kuri kyla iš gana vienalyčių šaltinių – minėtų 1949 m. Ženevos konvencijų ir jų papildomų protokolų – Hagos teisė tik savo pradmenimis tiesiogiai siejasi su 1899–1907 m. Hagos taikos konferencijų metu priimtomis konvencijomis, ypač su 1899 II ir 1907 m. IV Hagos konvencijomis dėl sausumos karo įstatymų ir papročių [12; 13]. Ilgainiui atsirado labai daug papildomų tarptautinių

sutarčių, susijusių su šia teisės šaka, bet nevarojančių pavadinimo „Hagos“ (pvz., 1980 m. Konvencija dėl tam tikrų įprastinių ginklų, kurie gali būti laikomi pernelyg žalojančiais arba veikia nesirinkinai, naudojimo uždraudimo arba apribojimo ir jos papildomi protokolai (Valstybės žinios. 1998 Nr. 83–2311), 1993 m. Konvencija dėl cheminio ginklo kūrimo, gamybos, kaupimo ir panaudojimo uždraudimo bei jo sunaikinimo (Valstybės žinios, 1998 Nr. 35–935).

Nors ginkluoto konflikto teisės skirstymas į Ženevos ir Hagos teisę yra labiau istorinis ir tradicinis dėl šių pošakių šaltinių dalinio susilieimo, tačiau vis dar plačiai naudojamas (tokiu principu sudarytas ir Karo nusikaltimus reglamentuojantis Tarptautinio Baudžiamojo Teismo Romos statuto 8 straipsnis (Lietuva ratifikavo 2003 04 01; įsigaliojo nuo 2003 08 01) (toliau – Romos statutas)) [13], todėl mes jo neatsisakysime ir pritaikysime klasifikuodami LR BK pateiktas karo nusikaltimų sudėtis.

Taigi prie Ženevos teisės arba ginkluoto konflikto aukų apsaugos pažeidimų priskirtume sudėtis, tiesiogiai susijusias su karo aukų apsauga, pavyzdžiui, tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žudymas; okupuotos valstybės civilių trėmimas; tarptautinės humanitarinės teisės saugomų asmenų žalojimas, kankinimas ar kitoks nežmoniškas elgesys su jais; vilkinimas repatriuoti karo belaisvius, neteisėtas Raudonojo Kryžiaus, Raudonojo Pasmėnulio ir Jungtinių Tautų Organizacijos emblemos (ženkle) panaudojimas ir kt. (BK 100–105, 107–109 str.).

Prie Hagos teisės pažeidimų priskirtume šiuos BK įtvirtintus nusikaltimus: saugomų objektų naikinimas ar nacionalinių vertybių grobstymas, draudžiama karo ataka; uždraustų karo priemonių naudojimas; marodieravimas (BK 106, 111–113 str.).

2. Bendrieji karo nusikaltimų požymiai: karas, ginkluotas konfliktas, okupacija, aneksija

Kaip bendruosius karo nusikaltimų požymius mes šiame straipsnyje suprantame tam tikrus karo nusikaltimų rūšinės nusikaltimo sudėties požymius, kurie yra bendri visiems nagrinėjamiems nusikaltimams, išdėstytiems BK. Pagrindinis iš šių požymių – nusikaltimų padarymo laikas.

LR BK 101–105 straipsniai mini keturis požymius, apibūdinančius nusikaltimo padarymo laiką: karą, tarptautinį ginkluotą konfliktą, okupaciją, aneksiją. Kiekvieną iš jų panagrinėsime tarptautinės teisės požiūriu ir palyginsime, ar sutampa šių požymių turinys LR BK ir tarptautinėje teisėje.

Tarptautinės teisės šaltiniai nepateikia vieno apibrėžimo, kas yra „karas“, nes kasdieniame gyvenime „karo“ terminas vartojamas daug plačiau, negu leistų jo teisinis turinys (pvz., „karas su terorizmu“, „karas už derlių“). Siūlytume vadovautis šiuo apibrėžimu: tai valstybių ar kitų subjektų, turinčių teisę naudoti ginkluotą jėgą, varžymasis ar politikos tęsimas faktiškai naudojant ginkluotą jėgą arba teisinę būklę, kuri prasideda nuo karo paskelbimo ar karo padėties įvedimo ir baigiasi tokios būklės panaikinimu.

Taigi karas turi du aspektus: faktinį (materialų) ir teisinį (formalų). Pirmasis pasireiškia realiais kovos veiksmais, kitaip tariant – ginkluotųjų pajėgų dalyvavimu, antrasis – teisinis, susijęs su tam tikrais teisiniais formalumais – karo skelbimu, karo padėties įvedimu ir kt. Karo skelbimo, kaip būtinos karo teisėtumo sąlygos, norma buvo įtvirtinta 1907 m. Hagos konvencijoje dėl karo veiksmų pradžios [14]. Kita vertus, istorijoje dauguma karų prasidėdavo nepaskelbti arba paskelbiami būdavo tik pradėjus karo veiksmus (pvz., 1939 m. Hitleris pirmiausia užpuolė Lenkiją, o karą paskelbė jau *post factum*). Neretai būna ir taip, kad vyksta ginkluoti susirėmimai, tačiau šalys to nevadina karu (pvz., SSRS ir Kinijos konfliktas dėl Damanskio salos 1969 m.). Tačiau, be abejo, ir nepaskelbto karo metu žūva žmonės, sužeistiesiems ir kitiems reikalinga apsauga, todėl apsiriboti vien tik formaliu karo požymiu neužtenka, ir tai buvo suprasta anksčiau, nei karo teisės taikymas buvo objektyvizuotas [15, Art. 2, Introduction].

Dėl minėtų priežasčių tarptautinės teisės šaltiniuose nuo 1949 m. stengiamasi kuo mažiau saistytis su formaliais karo požymiais, kad valstybėms liktų kuo mažiau laisvės manipuliuoti teisine būsena. Pirmiausia Ženevos konvencijų 2 straipsnyje įrašoma nuostata, kad Ženevos konvencijos yra taikomos net tokiu atveju, jeigu viena iš Konvencijos šalių karo nepripažįsta [4], antra – kaip svarbiausia Ženevos konvencijų normų veikimo sąlyga yra pabrėžiamas faktinis karo aspektas – ginkluotos jėgos panaudojimas, ginkluotųjų pajėgų susirėmimas, kuris ir yra vadinamas ginkluotu konfliktu. Tarptautinės ginkluoto konflikto teisės normos reguliuoja tris ginkluotų konfliktų rūšis. Pati gausiausia normų grupė skirta tarptautiniam ginkluotam konfliktui reguliuoti, kuris, kaip nusikaltimo padarymo laiko požymis, numatytas ir mūsų nagrinėjamuose LR BK straipsniuose.

Apibendrinami sąvokas, pateikiamas įvairiuose tarptautinės humanitarinės teisės šaltiniuose, tarptautinį ginkluotą konfliktą galėtume apibrėžti kaip: „Bet kokį nesutarimą tarp

a) valstybių,

b) tautų, siekiančių nepriklausomybės nuo kolonijinio, svetimšalių ar rasistinio režimo, kuriam spręsti pasitelkiamos ginkluotosios pajėgos net jeigu viena iš šalių neigia tokį konfliktą.“ Remiantis Ženevos konvencijų komentarais, „Nesvarbu, kiek konfliktas trunka arba kiek jo metu išžudoma žmonių. Pagarba žmogui negali būti matuojama aukų skaičiumi... Viskas priklauso nuo aplinkybių“ [15, Art. 2 par. 1].

Tarptautinė humanitarinė teisė reguliuoja ne tik tarptautinius, bet ir netarptautinius ginkluotus konfliktus, t. y. ginkluotus konfliktus, kylančius valstybės viduje (galimi 2 režimai – pagal bendrą 3 Ženevos konvencijų straipsnį ir pagal II protokolą). Kita vertus, netarptautinis ginkluotas konfliktas gali labai nesunkiai tapti tarptautiniu ginkluotu konfliktu, o Jugoslavijos tribunolo spęsta *Tadic* byla sukūrė dar ir „internacionalizuoto“ netarptautinio ginkluoto konflikto koncepciją [16, par. 126]. Nors P. Čiočys ir G. Švedas teigia, kad netarptautinio ir tarptautinio konflikto skiriamasis požymis yra valstybės siena [17, p. 64; 18, 69], iš tiesų tai nėra tikslus teiginys, ir vertinimas priklauso nuo faktų ir situacijos. Pavyzdžiui, jeigu dviejų valstybių povandeniniai laivai, būdami atviroje jūroje, atakuos vienas kitą, tai jau gali būti tarptautinis ginkluotas konfliktas. Jeigu vienos valstybės orlaivis atakuos kitos valstybės laivą, tai irgi gali būti tarptautinis ginkluotas konfliktas. Taip pat tarptautinis ginkluotas konfliktas bus ir tada, kai ginkluotos kovos veiksmai fiziškai vyksta vienoje valstybėje, tačiau viena iš konflikto šalių yra remiama kitos valstybės. Čia galimi net keli variantai: pvz., *Nicaragua vs. USA* byloje Tarptautinis Teisingumo Teismas nustatė „efektyvios kontrolės“ testą, kurį taikant Nikaragvos *contras* (ginkluoti daliniai, kovoję su oficialia Nikaragvos vyriausybe) veiksmai buvo priskirti JAV, nes kai kurioms *contras* operacijoms tiesiogiai vadovavo (ne tik apginklavo, bet ir, pvz., parinko taikinius) JAV pareigūnai [19, para. 116]. Jau minėtoje *Tadic* byloje pradėtas taikyti daug lankstesnis „bendrosios kontrolės“ testas, kurio esmė ta, kad tarptautiniam konfliktui kvalifikuoti užtenka, jog be užsienio paramos kita konflikto šalis negalėtų egzistuoti, t. y. tiesioginis vadovavimas nebūtinai, užtenka esminės kitos valstybės paramos ginklais, logistika, personalu ir kt. [16, par. 146–162] Tiesa, „bendrosios kontrolės“ testas pirmiausia yra siejamas su individualios baudžiamosios atsakomybės už ginkluoto konflikto metu padarytus pažeidimus klausimais. Taigi svarbiausias skiriamasis tarptautinio ir netarptautinio konflikto požymis yra ne valstybės siena, o jame dalyvaujančios šalys: valstybės, tautos, siekiančios nepriklausomybės, arba tam tikros ginkluotos jėgos, kurių veikimą užtikrina užsienio valstybė.

Ypač daug probleminių klausimų kelia dabartiniai vadinamieji „asimetriniai“ [20, p. 7–22], arba „4-os kartos“, ginkluoti konfliktai, kuriuose valstybės – įprastiniai ginkluotų konfliktų dalyviai – susiremia ne su valstybėmis, o iš esmės su neformaliomis organizacijomis (pvz., Al Qaeda) [21]. Geriausias pavyzdys – dabartinė padėtis Irake. Tik iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad tai – tarptautinis ginkluotas konfliktas: dalyvauja JAV ir jos sąjungininkių ginkluotosios pajėgos ir kovoja su sukilėliais Irake. Tačiau pažvelgus įdėmiau matyti, kad priešas, su kuriuo šios pajėgos kovoja, yra ne Irako valstybės ginkluotosios pajėgos, kovojančios petys į petį su JAV pajėgomis, o ginkluotos grupės, neatitinkančios ginkluoto konflikto šalies kriterijaus, nes tai: a) ne valstybinės pajėgos; b) ne tauta, siekianti nepriklausomybės, kovojanti su svetimšalių okupacija, rasine ar kolonijine priespauda ar pan. (pagal I protokolo 1 straipsnio 4 dalies reikalavimus [8]). Dėl tokių organizacijų kaip „Al Qaeda“ taikomų kovos metodų (terorizmas ir kt.) mes tokios padėties negalime kvalifikuoti ir pagal II protokolą kaip netarptautinio ginkluoto konflikto, nes šis protokolas netarptautinio ginkluoto konflikto šaliai kelia didelius reikalavimus: dalies teritorijos kontrolė, suderinti kovos veiksmai ir karo įstatymų ir papročių laikymasis [9, 1 str.]. „Nevalstybinės“ sukilėlių pajėgos Irake šių kriterijų neatitinka. Maža to – jos šiuos kriterijus sąmoningai ignoruoja naudodamos terorizmą. Žinoma, net ir tokiai konflikto šaliai mes galėtume pritaikyti bendrą 3 Ženevos konvencijų straipsnį (minimalias garantijas) teigdami, kad Irake vis dėlto vyksta netarptautinis ginkluotas konfliktas, tačiau tam faktiškai reikalingas ir pačios valstybės sprendimas, kad padėtis prilygsta ginkluotam konfliktui [15, Art. 3, par. 1]. Irako valstybė, mūsų žiniomis, panašaus sprendimo nėra priėmusi. Tarptautinė bendrija irgi tokio žingsnio nežengia, nes jis galėtų turėti didelę įtaką ir taip kontroversiškam 2003 m. Irako karo teisėtumo klausimui.

Taigi, jeigu Lietuvos karys, dalyvaujantis kokioje nors Irako misijoje, padarys karo nusikaltimą, pagal Lietuvos BK atsakomybė jam nekils, nes mūsų BK reguliuojami tik nusikaltimai, susiję su tarptautiniu ginkluotu konfliktu. Remdamasi panašiais į čia išdėstytais argumentais, JAV asmenims, sulaukytiems „karo prieš terorizmą“ metu ir šiuo metu laikomiems Guantanamo bazėje, netaiko tarptautinio humanitarinio ginamų asmenų statuso [22].

Kita vertus, netarptautinius ginkluotus konfliktus reguliuojančios normos yra gana skirtingos ir gerokai mažesnės apimties, palyginti su tarptautinius ginkluotus konfliktus reguliuojančiomis normomis, tačiau nereikia pamiršti, kad tribunolo buvusiai Jugoslavijai jurisprudencija leidžia kalbėti ir apie

tam tikrą tarptautinio ginkluoto konflikto ir netarptautinio ginkluoto konflikto teisės normų, ypač pažeidimų srityje, suartėjimą [23, p. 320–323], o Romos statuto 8 straipsnyje yra numatytos ir dvi karo nusikaltimų, padaromų kilus netarptautiniam ginkluotam konfliktui, grupės.

Pirma, Romos statutas kriminalizuoja veikas, kurios pažeidžia Ženevos konvencijų bendrą 3 straipsnį:

„Ginkluoto netarptautinio konflikto atveju rimti keturių 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų bendro 3 straipsnio pažeidimai, t. y. bet kuri iš šių veikų, padarytų aktyviai nedalyvaujančių karo veiksmuose asmenų, tarp jų ir sudėjusių ginklus karių bei asmenų, išėjusių iš rikiuotės (*hors de combat*) dėl ligos, sužeidimo, sulaikymo ar dėl kokios nors kitos priežasties, atžvilgiu:

- i) pasikėsinimas į gyvybę ar asmenį, ypač bet koks žudymas, suluošinimas, žiaurus elgesys ir kankinimai;
- ii) pasikėsinimas į žmogaus orumą, ypač įžeidžiantis ir žeminantis elgesys;
- iii) įkaitų paėmimas;
- iv) nuosprendžių priėmimas ir bausmių vykdymas be nuosprendžio, priimto pagal įstatymus sudaryto teismo, užtikrinant visas teismines garantijas, kurios yra visuotinai pripažintos kaip būtinos.“

Antra, Romos statutas taip pat nurodo, kad prie karo nusikaltimų, susijusių su netarptautiniu ginkluotu konfliktu, priskiriami:

„Kiti rimti tarptautinės teisės numatytų įstatymų ir papročių, taikomų netarptautinio pobūdžio ginkluotuose konfliktuose, pažeidimai, t. y. kokio nors iš toliau išvardytų veikų:

- i) tiesiogiai karo veiksmuose nedalyvaujančių visų arba pavienių civilių tyčinis užpuodinėjimas;
- ii) tyčinis pastatų, medžiagų, medicinos įstaigų, transporto priemonių ir personalo, pagal tarptautinę teisę naudojančių Ženevos konvencijose nustatytas skiriamąsias emblemas, užpuodinėjimas;
- iii) personalo, įrengimų, medžiagų, padalinių ar transporto priemonių, pagal Jungtinių Tautų Chartiją naudojamų teikiant humanitarinę pagalbą arba vykdant taikos palaikymo misiją, kol jie turi teisę į apsaugą, pagal tarptautinę ginkluotų konfliktų teisę numatytą civiliams ar civiliniams objektams, tyčinis užpuodinėjimas;
- iv) tyčinis religijos, švietimo, meno, mokslo ar labdaros objektų, istorijos paminklų, ligoninių ir vietų, kur laikomi ligoniai bei sužeistieji, užpuodinėjimas, jei šie objektai nėra kariniai;
- v) miesto ar gyvenvietės plėšimas net užėmus juos šturmu;
- vi) išžaginimas, įtraukimas į seksualinę vergovę, vertimas užsiimti prostitucija, priverstinis apvaisinimas, kaip apibrėžta 7 straipsnio 2 dalies f punkte, priverstinė sterilizacija ir bet kokie kiti seksualinės prievartos būdai, rimtai pažeidžiantys keturių Ženevos konvencijų bendrą 3 straipsnį;
- vii) vaikų iki penkiolikos metų amžiaus ėmimas arba verbavimas į nacionalines ginkluotąsias pajėgas ar gruputes arba jų panaudojimas, kad jie aktyviai dalyvautų karo veiksmuose;
- viii) įsakymas išskeldinti civilius dėl konflikto, jeigu tai nepateisinama šių civilių saugumo sumetimais ar karine būtinybe;
- ix) klastingas priešo kombatanto nužudymas ar sužeidimas;
- x) pareiškimas, kad nebus jokio pasigailėjimo;
- xi) asmenų, esančių kitos konflikto pusės nelaisvėje, fizinis žalojimas arba jų panaudojimas bet kokios rūšies medicininiais ar moksliniams eksperimentams, nepateisinamiems to asmens medicininio, stomatologinio ar klinikinio gydymo būtinumu, kurie yra atliekami ne jo labui, ir kurie tampa tokio asmens ar asmenų mirties priežastimi arba sukelia rimtą pavojų sveikatai;
- xii) priešo turto sunaikinimas arba užvaldymas, nebent tokį sunaikinimą arba užvaldymą primygtinai diktuoja konflikto būtinybė“ [13].

Minimi nusikaltimai LR BK nėra kriminalizuoti, nes, kaip minėjome, LR BK visiškai nieko nekalbama apie nusikaltimus, padaromus netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Taikydami plečiamąjį aiškinimą (jis iš esmės nepageidautinas baudžiamojoje teisėje), galėtume teigti, kad 105 straipsnio 2 dalis, 106 straipsnis, 111–112 straipsniai galėtų būti taikomi ir kilus netarptautiniam ginkluotam konfliktui (nes jų dispozicijose tiesiogiai tarptautinis ginkluotas konfliktas neminimas), tačiau toks aiškinimas būtų per menkai pagrįstas: pirmiausia, daugelis kitų šių straipsnių dispozicijose vartojamų sąvokų vartojamos tik tarptautinio ginkluoto konflikto kontekste (pvz., demilitarizuota zona, neiginama gyvenvietė, kombatantai), antra, šių straipsnių doktrinos komentare taip pat neužsimenama apie tokią galimybę [18, p. 75–103], trečia, LR BK įtvirtinta *ad absurdum* situaciją: pagrindinių humanitarinių ga-

rantijų pažeidimai netarptautinio ginkluoto konflikto metu nekriminalizuoti, o ginkluotos kovos vedimo tvarkos pažeidimai – kriminalizuoti.

Iš aptartų klausimų darytina išvada, kad Lietuva, nors ir ratifikavusi Romos statutą, savo baudžiamojoje teisėje nekriminalizavo didelės dalies Romos statute reglamentuojamų karo nusikaltimų, būtent tų, kurie gali būti padaromi netarptautinio ginkluoto konflikto metu.

Žinoma, gali kilti klausimas, ar tikrai būtina paraižiu perrašyti Romos statute reglamentuojamus nusikaltimus – juk Romos statusas reguliuoja tą baudžiamąją teisę, kuri taikoma Tarptautinio Baudžiamojo Teismo veikloje, o ne teisę, taikomą valstybei sutarties dalyvei? Gal užtenka šios sutarties ratifikavimo, kad galėtume nacionalinėje teisėje taikyti karo nusikaltimų sudėtis, apibrėžtas Romos statute? Deja, tinkamai perkelti Romos statuto normas į nacionalinę teisę yra būtina. Pirmiausia, Romos statusas nėra tiesioginio veikimo tarptautinės teisės sutartis, tad valstybė jo negali tiesiogiai taikyti savo nacionalinėje teisėje, todėl vien ratifikavimo neužtenka. Antra, Romos statusas paremtas „papildomumo“ principu, t. y. pagal Romos statuto 17 straipsnį asmenis traukia baudžiamajon atsakomybėn Tarptautinis Baudžiamasis Teismas tik tuomet, jeigu valstybė nenori arba tikrai negali atlikti tyrimo ar nagrinėti bylos baudžiamąja tvarka [13]. Lietuvos valstybė negalės patraukti baudžiamajon atsakomybėn asmenų, nusikaltusių per netarptautinius ginkluotus konfliktus, dėl BK 2 straipsnio 1 dalies normos. Derėtų nepamiršti, kad kiekvienos valstybės garbės reikalas patraukti asmenis baudžiamajon atsakomybėn anksčiau, nei prireiks Tarptautinio Baudžiamojo Teismo įsikišimo. Neabejotinai kiltų klausimas ir dėl principo *nullum crimen sine lege* taikymo asmeniui, įtariamam padarius karo nusikaltimą netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Todėl mūsų nuomone, netarptautinio ginkluoto konflikto metu padarytų karo nusikaltimų nekriminalizavimas yra akivaizdi LR BK spraga, kurią reikėtų kuo skubiau užpildyti.

Antrasis bendrasis požymis, susijęs su nusikaltimo padarymo laiku ir kurį mini LR BK, yra okupacija. Okupacijos sąvoka pateikta 1907 m. Hagos konvencijoje dėl sausumos karo įstatymų ir papročių. Čia nurodoma, kad okupacija – tai valstybės teritorijos faktinis užėmimas ginkluotomis pajėgomis ir efektyvios valdžios užtikrinimas joje [12, 13]. 1949 m. Ženevos konvencijų bendrieji 2 straipsniai papildo, kad teritorijos užėmimas okupacija bus laikomas ir tuo atveju, net jeigu jai nespriešinama ginklu. Šis papildymas buvo tiesioginė išdava hitlerinės Vokietijos politikos, kai Austrija ir Čekoslovakija buvo aneksuotos po okupacijos, kuriai nespriešinta ginklu, nes buvo gautas fiktyvus tų valstybių vyriausybių sutikimas. Niurnbergo proceso metu šie veiksmai buvo kvalifikuoti ir kaip okupacija [24]. Pabrėžtina ir tai, kad okupacija – tai laikina situacija, nelemianti teritorijos suvereniteto pasikeitimo. Teritorijos suvereniteto pasikeitimas gali būti pasiektas tik taikos sutartimi ar kitu tarptautiniu dokumentu. Okupacija gali būti ir teisėta, ir neteisėta. Pvz., jeigu okupacija įvyko kaip agresijos – tarptautinio nusikaltimo – rezultatas, tai bus neteisėta okupacija (pvz., 1990 m. Irakas okupavo Kuveitą), kadangi tarptautinėje teisėje veikia principas *ex injuris jus non oritur*. Tačiau jeigu okupacija buvo savignybos rezultatas arba JT ST sankcionuotos tarptautinės karinės operacijos rezultatas – ji bus teisėta. Valstybei okupantei tarptautinės humanitarinės teisės šaltiniai (ypač IV Ženevos konvencija) numato labai daug pareigų. Kita vertus, okupacijos teisėtumo ar neteisėtumo vertinimas neturi jokios įtakos okupacijos režimui – net ir neteisėtai okupavusi valstybė privalo laikytis tam tikrų pareigų [7].

Trečiasis nusikaltimo padarymo laiko požymis, minimas LR BK, – aneksija. Aneksija tarptautinėje teisėje – tai teritorijos (paprastai okupuotos) teisinis prijungimas prie kitos valstybės [25, 26]. Aneksija, kaip ir okupacija, gali būti teisėta ir neteisėta. Teisėta aneksija bus tuomet, kai teritorijos prijungimas vykdomas pagal tarptautinę sutartį (pvz., Lietuvos suorganizuota Klaipėdos krašto aneksija 1923 m., 1924 m. įteisinta Klaipėdos krašto konvencija). Neteisėta aneksija yra tuomet, kai teritorijos prijungimo siekiama neleistinomis priemonėmis (pvz., Vokietijos įvykdyta Klaipėdos krašto aneksija 1938 m., kai Lietuvai pagrasinusi jėga Klaipėdos kraštą prisijungė Vokietija). Kita vertus, aneksija, priešingai nei okupacija, gali būti ir nesusijusi su ginkluotu konfliktu, be to, nė vienas tarptautinės humanitarinės teisės šaltinis nemini „aneksijos“ kaip situacijos, kai taikoma tarptautinė humanitarinė teisė. Beje, apie aneksijos požymį nieko išsamesnio nerašoma ir LR BK karo nusikaltimų komentare. Todėl kyla keletas klausimų: 1) dėl kokių priežasčių LR BK atsirado aneksijos požymis; 2) ar šis požymis gali būti traktuojamas kaip savarankiškas karo nusikaltimo padarymo laiko požymis.

Atsakymas į pirmąjį klausimą gana aiškus: aneksijos požymis į mūsų BK buvo įtrauktas dėl SSRS įvykdytos Lietuvos aneksijos 1940 m. Kaip žinome, Sovietų Sąjunga ne tik okupavo Lietuvą 1940 m. birželio 15 d., kai papildomi SSRS ginkluotųjų pajėgų daliniai įžengė į Lietuvą ir jų remiami SSRS valdžios atstovai perėmė faktinę Lietuvos valdžią, bet ir ją aneksavo, kai 1940 m. rugsėjo 3 d. SSRS Aukščiausioji Taryba, paprašyta marionetinio „Liaudies Seimo“ delegacijos, vienbalsiai priėmė Lietuvos SSR priėmimo į Sovietų Sąjungą įstatymą [26, p. 49–75]. Matyt, įstatymų leidėjai, siekdami

išvengti tam tikrų interpretavimų (pvz., kad prasidėjus aneksijai, okupacija baigėsi, ar pan.), nusprendė nusikaltimo padarymo požymius reglamentuoti taip, kad neliktų jokių sovietų pajėgų ir represinių struktūrų padarytų karo nusikaltimų laiko spragų. Kita vertus, dabar jau aišku, kad taip elgtis nebuvo būtinybės ir kad dabartinis reguliavimas įneša daugiau teisinės painiavos negu aiškumo. Apie panašią okupacijos ir aneksijos santykio problemą analizuodamas Izraelio ir Palestinos santykius savo nuomonę išsakė Tarptautinis Teisingumo Teismas teikiamoje konsultacinėje išvadoje „Sienos statymo okupuotose palestiniečių teritorijose teisinės pasekmės“. Čia jis nurodė, kad palestiniečių teritorijos yra laikomos okupuotomis teritorijomis, neatsižvelgiant į vėlesnius įvykius [27, par. 70–78]. Šie vėlesni įvykiai – tai Izraelio bandymai aneksuoti ginčytinas teritorijas (pvz., 1967 m. Izraelis aneksavo Rytų Jeruzalę) ir gauti jų aneksijos tarptautinį pripažinimą. Kaip žinome, 1940 m. įvykdytos Baltijos valstybių aneksijos dauguma Vakarų valstybių nepripažino [28, 124–131] (nuosekliausia buvo JAV pozicija). Todėl galime teigti, kad tai, jog SSRS aneksavo okupuotą Lietuvą, ne pakeitė, o tik papildė jos okupacijos situaciją.

Taigi teisinio aiškumo dėlei bei atsižvelgiant į tai, kad tarptautiniuose dokumentuose, apibrėžiančiuose karo nusikaltimus, niekur savarankiškas aneksijos požymis nenurodomas kaip nusikaltimo padarymo laiko požymis, galimi du šios problemos sprendimo variantai. Pirmas variantas – aneksijos požymis nurodomas LR BK straipsnių dispozicijose, tačiau visada turėtų būti aiškinamas tik kartu su okupacijos požymiu, todėl visose sudėtyse reiktų vartoti formuluotę „okupacijos ir aneksijos“. Antras variantas – Tarptautiniam Teisingumo Teismui aiškiai nurodžius, kad aneksija nepakeičia okupuotos teritorijos statuso, aneksijos požymis mūsų LR BK naikintinas kaip perteklinis. Mūsų nuomone, aneksijos požymio atsisakymas būtų geresnis variantas, nes tokiais išplėstiniais papildymais mūsų įstatymų leidėjai tik palieka kliaučių, kuriomis gali remtis kitų negeranoriškai nusiteikusių valstybių pareigūnai atsisakydami vykdyti tarptautines sutartis suteikiant teisinę pagalbą, kaip jau yra nutikę išplėstai traktuojant genocido nusikaltimą [3, 147].

3. Įvairių kitų karo nusikaltimų požymių ir dispozicijų formulavimo netikslumai bei problemos

Kaip minėjome, LR BK nekriminalizuoti nusikaltimai, susiję su netarptautiniu ginkluotu konfliktu. Tačiau taip pat yra netikslumų ir kriminalizuojant tarptautinių ginkluotų konfliktų metu draudžiamas veikas.

Pradėsime nuo atskirų požymių, būdingų kai kuriems straipsniams.

Labai keista, kad LR BK autoriai 101 ir 103 straipsniuose pasirinko visiškai netinkamą sąvoką „žūvančio karo laivo jūreiviai“, kurios nėra Ženevos konvencijose ir kuri labai susiaurina saugomų asmenų sąrašą. II Ženevos konvencijos 12 straipsnyje aiškiai parašyta, kad terminas „laivo sudužimas“ reiškia laivo sudužimą, neatsižvelgiant į priežastis, ir apima priverstinį lėktuvų nusileidimą arba nukritimą į jūrą [5]. Taigi konvencijoje niekur nekalbama apie „karo laivą“. Ir tai suprantama – juk Ženevos konvencijos pirmiausia saugo asmenis, o kokiu transportu jie keliauja – kariniu ar civiliu – nesvarbu, svarbu tik tai, kad konvencijos saugomi asmenys vienu ar kitu būdu atsidūrė laive. Taip pat netinkamas žodis „jūreiviai“. Jūreivis lietuvių kalbos žodyne apibrėžiamas kaip „laivo komandos tarnautojas, jūrininkas, matronas“ [29]. Tačiau Ženevos konvencijų suteikiama apsauga yra taikoma gerokai platesniam žmonių būriui, įskaitant ir sausumos pajėgų karius, įlipusius į laivą. Be to, I protokolo 8 straipsnis apibrėžia, kad „**asmenys, patyrę laivo sudužimą**“ – *asmenys, ir kariškiai, ir civiliai gyventojai, kuriems gresia pavojus jūroje ar kituose vandenyse dėl nelaimės, atsitikusios jiems patiems ar juos gabenusiam laivui ar orlaiviui, ir kurie susilaiko nuo bet kokių karo veiksmų. Šie gelbėjami asmenys laikomi patyrusiais laivo sudužimą iki tol, kol jie, remiantis konvencijomis ar šiuo protokolu, įgis kitą statusą, jeigu jie ir toliau susilaikys nuo bet kokių karo veiksmų*“ [8] (pajuod. J. Ž.). Taigi Ženevos konvencijos numato apsaugą ne tik žūvančio karo laivo jūreiviams, bet kiekvienam asmeniui, kuriam gresia pavojus jūroje: tokia situacija gali susiklostyti ir dėl laivo katastrofos, ir dėl to, kad asmuo, pvz., iškrito už borto. Patyręs katastrofą (beje, katastrofa taip pat gali būti ir gamtinė, ir sukelta žmogaus, ir kilusi dėl karo veiksmų) laivas gali būti ir karinis, ir civilis. Atsižvelgiant į tai, LR BK žodžius „žūvančio karo laivo jūreiviai“ būtina visur pakeisti į „asmenis, patyrusius laivo sudužimą“ (101, 103 str.) – tai oficialus Ženevos konvencijų terminas.

LR BK taip pat vartojama formuluotė „žagino moteris“ (104 str.). Analizuojant tarptautinius dokumentus akivaizdi viena tendencija: žodis „rape“ (angl.), „изнасилование“ (rus.) į lietuvių kalbą verčiamas kaip „išžaginti“. Tačiau mūsų BK „išžaginimo“ nusikaltimas (149 str.) reiškia tik įprastinį hete-

roseksualinį lytinį santykiavimą su žmogumi prieš šio valią panaudojant fizinį smurtą ar grasinant tuoj pat jį panaudoti ar kitu prievartos būdu. Negana to, BK 104 straipsnyje kalbama tik apie moterų žaginimą. Romos statutą papildantis dokumentas „Nusikaltimų elementai“, detalai apibūdinantis šiame statute reglamentuojamus nusikaltimus [30, 142], apibrėždamas nusikaltimą, kuris į lietuvių kalbą išverstas kaip išžaginimas, pateikia labai plačią sąvokos apibrėžtį: „Išžaginimas suprantamas kaip nusikalstama veika abiem lytims ir apibrėžiama kaip pasikėsinimas į aukos kūną, atliekant veiksmą, kurio rezultatas buvo lyties organo, bet kokio kito daikto arba bet kurios kūno dalies įvedimas, nors ir nežymus, į bet kurią nukentėjusiojo arba vykdytojo kūno vietą arba analinę ar genitalinę aukos angą. Pasikėsinimas turi būti prievartinis, t. y. atliktas jėga arba grasinant jėga, arba panaudojus psichologinę prievartą, piktnaudžiaujant valdžia prieš šį asmenį arba kitą asmenį, arba panaudojant prievartos sąlygų aplinką, arba pasikėsinimas buvo įvykdytas prieš asmenį, negalintį duoti sutikimo, rodančio jo tikrą valią“ [3, p. 159].

Taigi akivaizdu, kad Romos statute apibrėžtas nusikaltimas ir jo atitikmuo mūsų BK labai skiriasi. Pasiūlyti, kaip tinkamai pataisyti šį straipsnį, gana keblu: pvz., BK 100 straipsnyje žodis „žaginti“ nesiejamas vien su moterimis (kaip ir 149 straipsnyje), bet net ir tai yra per siaura Romos statuto prasme. Todėl, siekdami laikytis kodekso nusikaltimų žmogaus lytinei laisvei bei apsisprendimui sistemos bei terminijos, siūlytume papildomai į šias sudėtis įtraukti sąvoką „seksualinis prievartavimas“ ir, be abejo, atsisakyti žaginimo siejimo tik su moterimis. Kitas variantas – duoti bendrą nuorodą į tarptautinės teisės šaltinius, apibrėžiančius šią sąvoką, bet tai neabejotinai įneštų daug painiavos į šiuo metu vartojamą LR BK terminiją ir jos turinį.

Kritikuotinas ir BK 102 straipsnis „Okupuotos valstybės civilių trėmimas ar okupavusios valstybės civilių perkėlimas“. Pacituosime šio straipsnio dispoziciją: „*Tas, kas karo, tarptautinio ginkluoto konflikto metu arba okupacijos ar aneksijos sąlygomis įsakė trėmti ar trėmė civilius gyventojus iš okupuotos ar aneksuotos teritorijos į okupavusios ar aneksavusios arba trečiosios šalies teritoriją; įsakė perkelti ar perkėlė okupavusios valstybės civilius gyventojus į okupuotos šalies teritoriją*“ [1].

Kaip matome, šį straipsnį sudaro dvi savarankiškos veikos:

- 1) civilių gyventojų trėmimas į okupuotos (aneksuotos) teritorijos į okupantės (aneksantės) ar trečiosios valstybės teritoriją
- 2) okupavusios valstybės civilių gyventojų perkėlimas į okupuotos šalies teritoriją (*pabr. J. Ž.*).

Pirmiausia, neaišku, kodėl gi antrosios veikos atžvilgiu atsisakoma „aneksijos“ požymio, nes savieji gyventojai dažniausiai perkeliama kaip tik į okupuotas ir aneksuotas teritorijas. Be to, ir pagal juridinės technikos reikalavimus, skirtingų straipsnio dalių dispozicijų terminologija turėtų būti kuo tikslesnė ir vienodesnė. Tačiau rimtesnė yra ta problema, kad LR BK norma, susijusi su gyventojų deportacijomis ir perkėlimais, mūsų manymu, nepagrįstai išskaidyta į du straipsnius.

Tarptautinėje teisėje išskiriami du gyventojų iškeldinimo būdai: deportacija (iškeldinimas už valstybės teritorijos ribų), kurį lietuviškai vadiname „trėmimu“ [18, 75], ir perkėlimas (tos pačios valstybės teritorijoje). Tarptautinės humanitarinės teisės šaltiniai draudžia ir deportacijas, ir perkėlimus. I protokolo 85 straipsnyje nurodoma, kad sunkus protokolo pažeidimas bus ir tada, „kai deportuojami ar perkeliama visa ar dalis okupuotos teritorijos gyventojų toje teritorijoje ar už jos ribų, pažeidžiant Ketvirtosios konvencijos 49 straipsnį“ (*pabr. J. Ž.*). [8] Minimais IV Ženevos konvencijos 49 straipsnis numato tam tikras sąlygas, kuriomis galimi perkėlimai: tuomet, kai yra karinė būtinybė ar būtina dėl gyventojų saugumo. Kai aplinkybės pasikeičia, asmenys turi teisę tuoj pat sugrįžti [7].

Įstatymų leidėjai asmenų perkeldinimą kažkodėl reglamentuoja ne LR BK 102, o 104 straipsnyje, taip šį nusikaltimą atskirdami nuo analogiško nusikaltimo – trėmimo (deportacijos). Kaip jau minėjome, tarptautiniai šaltiniai šiuos nusikaltimus reglamentuoja kartu. Ir tai suprantama – juk deportacija ir perkėlimas yra identiškos veikos, kurios skiriasi vieninteliu požymiu – valstybės sienos kirtimu arba nekirtimu. Tačiau yra atvejų, kai net pati sąvoka „valstybės siena“ bus nesibaigiančių ginčų objektas (pvz., teritorinis ginčas tarp valstybių, nepripažintos valstybės ir kt.), tad ar yra pagrindo beveik identišką nusikalstamą veiką reglamentuoti skirtinguose straipsniuose?

Mes siūlytume subendrinti visas nuostatas, susijusias su civilių gyventojų trėmimu ir perkėlimu 102 straipsnyje ir jį formuluoti taip:

„Tas, kas karo, tarptautinio ginkluoto konflikto metu arba okupacijos, okupacijos ir aneksijos sąlygomis įsakė trėmti ar trėmė civilius gyventojus iš okupuotos, okupuotos ir aneksuotos teritorijos į okupavusios ar okupavusios ir aneksavusios arba trečiosios šalies teritoriją; **įsakė perkelti, prievarta išvartyti ar perkėlė, prievarta išvarė okupuotos, okupuotos ir aneksuotos valstybės civilius gyventojus valstybės viduje pažeisdamas tarptautinės teisės normas**; įsakė perkelti ar perkėlė okupavusios valstybės civilius gyventojus į okupuotos šalies teritoriją“.

Rimtų diskusijų vertas BK 101, 102, 106, 111, 112 straipsniuose minimas nusikaltimo padarymas įsakymu, normų dispozicijose pateikiant formuluotę „Tas, kas įsakė“ padaryti nusikalstamą veiką. Komentatoriai pažymi, kad šiems nusikaltimams būdinga formalioji sudėtis [18, 74], t. y. nusikaltimas baigtas atlikus nusikalstamą veiką – davus įsakymą.

Iš tiesų Romos statuto, aptariančio individualią asmens atsakomybę už karo nusikaltimus, 25 straipsnio trečios dalies b punkte nurodoma, kad asmens nuo atsakomybės neatleidžia tai, kad nusikaltimas buvo padarytas ne jo paties, bet jo įsakymu: „*b) įsako, sukursto arba paskatina padaryti tokį nusikaltimą*“, tačiau nurodomas ir papildomas kriterijus: „*jeigu toks nusikaltimas padaromas arba jeigu pasikėsinama jį padaryti*;“ [13] Tai reiškia, kad, pvz., pagal Romos statutą, jeigu įsakymas nebuvo įvykdytas arba nebuvo pasikėsinta jį įvykdyti, asmuo, net ir davęs nusikalstamą įsakymą, neatsakys. Palyginę šią tarptautinės teisės nuostatą su minėtų straipsnių formuluote galime daryti išvadą, kad Lietuvos Respublika numatė griežtesnes nuostatas dėl karo nusikaltėlių atsakomybės. Tačiau pastaroji išvada reikalauja platesnio aptarimo, ypač pastebėjus, kad kituose LR BK straipsniuose, pvz., 103, 104, 108, nors labai panašiuose savo turiniu į 101 str. ar 102 str., „įsakymas“ specialiai neišskiriamas. Tad jeigu asmuo įsakys tremti gyventojus į kitą valstybę (102 str.) – jis galės būti patrauktas atsakomybėn pagal LR BK, o štai jeigu tas pats asmuo įsakys sukelti jiems mirties nuo bado grėsmę, išžaginti, uždaryti žmones į koncentracijos stovyklas (104 str.) – atsakomybė jam nekils. Kokios galėtų būti tokio skirtingo reguliavimo priežastys? Galbūt smarkiai skiriasi šiuose straipsniuose reglamentuojamų veikų pavojingumas? Bet ar iš tiesų įsakymas žudyti, tuo labiau įsakymas tremti, pavojingumu taip iš esmės skiriasi nuo įsakymo marinti badu arba perkelti gyventojus? Norėtusi iš karto pabrėžti, kad tarptautinės teisės šaltiniai sunkių Ženevos konvencijų pažeidimų ir kitų karo nusikaltimų neskirsto pagal sunkumą, nes ginkluotų konfliktų istorija labai aiškiai rodo – visi šie pažeidimai labai pavojingi.

Kartu kyla klausimas, ar vis dėlto galima patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn už tas LR BK nusikaltimų sudėtis, kuriose tiesiogiai nenumatytas įsakymas, ar ne? Vienas iš galimų problemos sprendimo būdų – įsakymo davėją traktuoti kaip bendrininkų rūšį darant nusikaltimą, kadangi LR BK 24 straipsnyje yra numatytos įvairios bendrininkų rūšys. Mūsų požiūriu, artimiausia tokia rūšis būtų organizatorius: „asmuo, subūręs organizuotą grupę ar nusikalstamą susivienijimą, jiems vadovavęs ar koordinavęs jų narių veiklą arba parengęs nusikalstamą veiką ir jai vadovavęs“ [1]. Tačiau ar šis apibrėžimas tinkamas nagrinėjamu atveju? Ar, pvz., ginkluoto dalinio vadą – ar oficialų karininką, ar kitą asmenį, vadovaujantį ginkluoto konflikto šalies pajėgų daliai, galima laikyti „subūrusiu“ tokią grupę ar nusikalstamą susivienijimą? Juk karininkai paprastai skiriami pagal tam tikrą ginkluotosios pajėgos nustatytą tvarką ir jie nebūtinai vadovauja savo suburtiems asmenims (tiksliau – jie dažniausiai vadovauja ne savo suburtiems asmenims). Ar tai būtų „vadovavimas“ LR BK prasme, ar „koordinavimas“? Kaip rašoma LR BK komentare: „jis suvienija ir nukreipia kitų bendrininkų pastangas, sukuria sistemą, organizuotumą bendrai nusikalstamai veikai – ar išankstinėse stadijose, ar jau nusikalstamos veikos darymo metu“ [31, p. 161]. Šis apibrėžimas gal ir būtų mums tinkamas, tačiau reikia nepamiršti, kad nuo organizatoriaus neatsiejama bendrininkavimo forma – organizuota grupė ar nusikalstamas susivienijimas. Deja, organizuotos grupės ar nusikalstamo susivienijimo sąvokos LR BK apibrėžiamos gana siaurai. Pvz., „Nusikalstamas susivienijimas yra tada, kai bendrai nusikalstamai veiklai – vienam ar keliems sunkiems ar labai sunkiems nusikaltimams daryti – susivienija trys ar daugiau asmenų, kuriuos sieja pastovūs tarpusavio ryšiai bei vaidmenų ar užduočių pasiskirstymas. Nusikalstamam susivienijimui prilyginama antikonstitucinė grupė ar organizacija bei teroristinė grupė“ [1]. Čia ypač pabrėžiamas tokio susivienijimo tikslas (daryti nusikalstamas veikas), tačiau juk ginkluotųjų pajėgų ar jų atskiros dalinio nariai dažniausiai yra susijungę ne nusikalstamai veiklai daryti, o dėl visai kitų tikslų, kurie nebūtinai turėtų būti nusikalstami (pvz., ginti tėvynę, palaikyti taiką ar pan.) ir tik tam tikri jų elgesio aspektai gali būti nusikalstami. Taigi įsakymo davėją siekiant traktuoti kaip organizatorių kyla labai daug LR BK 24 str. normos interpretavimo problemų.

Taigi, pasiremdami šiais argumentais, galime teigti, kad asmeniui, įsakiusiam tremti civilius gyventojus (BK 102), baudžiamoji atsakomybė neabejotinai kils, o štai asmuo, įsakęs žaginti moteris (BK 104), nors pats ir nepadarė nė vieno išžaginimo, atsakomybės gali ir išvengti. Taip pat galima teigti, kad LR BK nėra pakankamai suderintas su Romos statuto nuostatomis, nes, nors kai kurios jo nuostatos (ypač BK 102, 130 straipsniai) ir yra griežtesnės už Romos statuto reikalavimus, kitos nuostatos palieka labai plačią aiškinimo laisvę ir neužtikrina asmens, davusio įsakymą vykdyti karo nusikaltimus, patraukimo baudžiamojon atsakomybėn.

Manytume, kad teisinio tikslumo dėlei nusikaltimų dispozicijos turi būti suvienodintos. Galimi du būdai: pirmas – visas dispozicijas papildyti įsakymo davimu, antras – visose dispozicijose atsisiakyti įsakymo davimo ir tuomet įsakymo davimą traktuoti kaip nusikaltimo organizavimą, nors, kaip mi-

nėjome, dabartiniame BK vis tiek liktų labai daug neaiškumų. Mūsų manymu, antrasis būdas būtų geresnis, tačiau prieš tai reikėtų išspręsti kitą svarbią problemą: Lietuvos teisėje iki šiol normaliai neregamentuota atsakomybė, kylanti iš tarptautinės „vado atsakomybės“ doktrinos.

Trumpai apibūdindami „vado atsakomybės“ doktriną paminėsime, kad tai – įvairios tarptautiniuose dokumentuose ir tarptautinių teismų jurisprudencijoje suformuluotos normos, skirtos užtikrinti, kad atsakomybė už karo nusikaltimus kiltų net tik juos tiesiogiai darantiems asmenims, bet taip pat ir jų vadams. Maža to, atsakomybė vadams kyla ne tik už pavaldinių daromus nusikaltimus, bet taip pat ir dėl kelio neužkirtimo šiems nusikaltimams arba nesiėmimo priemonių padarytiems nusikaltimams iširti ir kaltinamiesiems nubausti [11, p. 303–305]. Pagrindiniai šiuolaikinės vado atsakomybės doktrinos principai yra įtvirtinti I protokolo 86 ir 87 straipsniuose „Neveikimas“ ir „Vadų atsakomybė“ [8].

Kadangi šiuo metu vis dažniau ginkluotose kovose dalyvauja ne tik valstybės, bet ir įvairios nepripažintos ginkluotos formuotės (ir nebūtinai jau minėtos teroristinės grupuotės, pvz., Jugoslavijos konflikte dalyvavo įvairių nepripažintų teritorinių darinių („Bosnijos serbų respublika“) ir kt. šalys), tampa svarbi ne tik oficialaus karo vado, bet ir bet kokių ginkluotųjų pajėgų vado atsakomybės problema. Romos statuto 28 straipsnyje sprendžiant šią problemą pasirinktas dvejopas būdas: oficialiems ginkluotųjų pajėgų ir dalinių vadams arba asmenims, veikiantiems kaip ginkluotųjų pajėgų ar dalinių vadai (tokia padėtis, pvz., gali susiklostyti tokiu atveju, jeigu žuvo visi karininkai ir vadovavimą būriui perima labiausiai gerbiamas eilinis), taikoma griežta atsakomybė už pavaldinių padarytus nusikaltimus, jeigu: „i) tas karo vadas¹ ar tas asmuo žinojo arba dėl tuometinių aplinkybių turėjo žinoti, kad tos pajėgos darė arba ketino daryti tokius nusikaltimus; ir

ii) tas karo vadas ar tas asmuo nesiėmė visų būtinų ir pagrįstų, nuo jo priklausančių priemonių, kad užkirstų kelią nusikaltimams arba juos sustabdytų, arba perduotų šį reikalą kompetentingoms institucijoms iširti ir pradėti baudžiamąjį persekiojimą (pabr. J. Ž.).“

Atitinkamai kita šio straipsnio dalis apibrėžia neformalių ginkluotųjų pajėgų narių atsakomybę:

„i) vadas arba žinojo, arba sąmoningai ignoravo informaciją, akivaizdžiai liudijančią, kad pavaldiniai darė arba ketino daryti tokius nusikaltimus;

ii) nusikaltimai buvo susiję su veiksmais, už kuriuos atsakė ir kuriuos kontroliavo vadas; ir

iii) vadas nesiėmė visų būtinų ir pagrįstų nuo jo priklausančių priemonių, kad užkirstų kelią nusikaltimams arba juos sustabdytų, arba perduotų šį reikalą kompetentingoms institucijoms iširti ir pradėti baudžiamąjį persekiojimą“.

Kaip matome, antruoju atveju taikomas švelnesnis subjektyviosios nusikaltimo sudėties pusės standartas, nes „turėjo žinoti“ keičiama į „sąmoningą informacijos ignoravimą“.

Trumpai pristacius vado atsakomybės doktriną kyla klausimas, ar yra kas nors panašaus perkelta į LR teisės sistemą? Iš pirmo žvilgsnio LR BK tam neskiria jokio dėmesio. O klausimas rimtas – pvz., ar pagal mūsų BK galima patraukti baudžiamojon atsakomybėn karininką, kuris žinojo, kad jam pavaldūs kariai vykdo nusikaltimus tarptautinės humanitarinės teisės saugomiems asmenims, tačiau nesiėmė veiksmų juos sustabdyti ir patraukti vykdytojus baudžiamojon atsakomybėn? Nors, pvz., 103 straipsnio komentare minima, jog šis nusikaltimas gali būti padaromas ir veiksmais, ir neveikimu [18, 77], tačiau neveikimo turinys šiuo atveju nedetalizuojamas, be to, kalbant apie kai kurias veikas (pvz., neteisėto organų, kraujo ar audinių ėmimą) minima, kad jie padaromi „tik veiksmais“, be to, nurodoma, kad šis nusikaltimas padaromas tik tiesiogine tyčia [18, p. 78–79], gi nusikaltimai pagal vado atsakomybės doktriną gali pasireikšti ne tik netiesioginės tyčios forma, bet, kai kurių autorių nuomone, netgi nusikalstamu pasitikėjimu [32]. Minėtos LR BK nuostatos yra pakankamos prielaidos teigti, kad apibrėžiant šį nusikaltimą omenyje turimas ne vado, o tik vykdytojo neveikimas.

Tam tikros „vado atsakomybės“ doktrinos nuostatos atsispindi Lietuvos kariuomenės drausmės statute: 14 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad: „Vadas (viršininkas), sužinojęs apie daromą ar padarytą karių drausmės pažeidimą, turi imtis visų įstatymuose, kituose teisės aktuose, kariuomenės statute ir vadų (viršininkų) įsakymuose numatytų priemonių, kad būtų nustatytas drausmės pažeidimo įvykis, kalti dėl jo padarymo asmenys ir užkirstas kelias žalingoms pasekmėms atsirast.“ [33], tačiau, kaip matyti, čia kalbama tik apie atvejį, jeigu vadas (viršininkas) sužinojo apie daromą ar padarytą drausmės pažeidimą, taigi jeigu vadas dėl aplaidumo nesužinojo apie daromą pažeidimą, jam nekils netgi drausminė atsakomybė. Taigi tarptautinės teisės numatytas nuostatas nepakankamai įgyvendina ne tik LR BK, bet ir Kariuomenės drausmės statutas. Tai negali nekelti susirūpinimo.

¹ Mes nevartojame Romos statuto oficialiame verstame tekste pateikto termino „kariuomenės vadas“ dėl jo netikslumo – gali kilti bet kokio ginkluoto dalinio, ne tik kariuomenės vado atsakomybės klausimas. Autentiškame tekste anglų k. vartojamas terminas *military commander*.

LR BK 109 straipsnyje, reglamentuojančiame tinkamą tarptautinių humanitarinių organizacijų emblemų (ženklų) naudojimą, vėl matyti netikslaus formulavimo trūkumai: pirmosios dalies pabaigoje minima „kita visuotinai pripažinta emblema (ženklas)“. Esant tokiai formulutei pagal šį straipsnį galima patraukti atsakomybėn kiekvieną asmenį, kuris taikos metu neteisėtai naudos „kitą visuotinai pripažintą emblema (ženklą)“. Kadangi dispozicijoje nieko nenurodoma apie tokio ženklų ypatybes, toks ženklas gali būti kiekvienas visuotinai pripažintas ženklas. Dažniausiai visuotinai pripažinti ženklai yra įvairių komercinių produktų: „Coca Cola“, „Volkswagen“, „McDonalds“ ir kt. Ne ką geresnė ir to pačio straipsnio antrosios dalies formulotė, nors ir patikslinta: „visuotinai pripažintą karo metu naudojamą emblema (ženklą)“. Čia taip pat norėtusi atkreipti dėmesį, kad karo metu gali būti naudojamos įvairiausių emblemų, bet jos gali turėti labai skirtingą statusą. Viena yra, pvz., civilinės gynybos objekto, pavojingo įrenginio žymėjimo, kultūros paveldo objektų emblemų, kurių negalima naudoti jokiems kitiems objektams žymėti, visai kas kita – kokio nors elitinio ginkluotųjų pajėgų padalinio emblema, kuri irgi visuotinai pripažinta, bet gali būti panaudojama karinės gudrybės tikslais siekiant apgauti priešą. Kita vertus, „visuotinis pripažinimas“ nėra tinkama formulotė ir tuo požiūriu, kad pagal Ženevos konvencijų bendro 10 straipsnio nuostatas valstybė ginkluoto konflikto dalyvė gali pripažinti ir nebūtinai „visuotinai“ pripažintas humanitarines organizacijas ir taip suteikti apsaugą jų emblemoms (pvz., jeigu perima „valstybės globėjos“ funkcijas) [4].

Dėl anksčiau minėtų priežasčių teigtume, kad abiejose pateiktose formulotėse trūksta pagrindinio aspekto: emblemų ar ženklų statuso pagal tarptautinę humanitarinę teisę. Todėl siūlytume abiejose straipsnio dalyse šią nuostatą formuluoti taip: „ar kitą tarptautinės humanitarinės teisės normų saugomą emblema (ženklą)“.

Išvados

LR BK straipsniai (101–109, 111–113), reglamentuojantys karo nusikaltimus, yra nepakankamai suderinti su tarptautinės teisės normomis, įskaitant Romos statutą. Pagrindinės suderinamumo problemos kyla dėl:

1. LR BK nekriminalizuoti karo nusikaltimai, padaromi netarptautinio ginkluoto konflikto metu (nei pagal II protokolo, nei pagal Ženevos konvencijų bendro 3 straipsnio režimą). Turint omenyje, kad Lietuva dalyvauja tarptautinėse misijose, kurios gali būti vertinamos ir kaip netarptautiniai ginkluoti konfliktai, tai yra labai didelė Lietuvos baudžiamosios teisės spraga.

2. Atsižvelgiant į tai, kad tarptautinės humanitarinės teisės šaltiniuose niekur savarankiškas aneksijos požymis nerodomas kaip karo nusikaltimo padarymo laiko požymis, šio požymio vartojimas LR BK yra diskutuotinas. Galimi du šios problemos sprendimo variantai. Pirmas variantas – aneksijos požymis išlaikomas LR BK straipsnių dispozicijose, tačiau visada turėtų būti aiškinamas tik kartu su okupacijos požymiu, todėl visose sudėtyse reiktų vartoti formulotę „okupacijos ir aneksijos“. Antras variantas – Tarptautiniam Teisingumo Teismui aiškiai nurodžius, kad aneksija nepakeičia okupuotos teritorijos statuso, aneksijos požymis mūsų LR BK naikintinas kaip perteklinis. Mūsų nuomone, aneksijos požymio atsisakymas būtų geresnis variantas, nes tokiais išplėstiniais papildymais mūsų įstatymų leidėjai tik palieka kiaučių, kuriomis gali remtis kitų negeranoriškai nusiteikusių valstybių pareigūnai atsisakydami vykdyti tarptautines sutartis suteikiant teisinę pagalbą, kaip jau yra nutikę išplėstai traktuojant genocido nusikaltimą.

3. Dėl sąvokos „asmenys, patyrę laivo sudužimą“ tarptautinės humanitarinės teisės šaltiniuose ir sąvokos LR BK „žūvančio karo laivo jūreiviai“ turinio visiškai neatitikimo ir nepagrįsto nukentėjusiųjų sąrašo siaurimo rekomenduojame šią sąvoką visur pakeisti „asmenimis, patyrusiais laivo sudužimą“ (101, 103 str.) – oficialiu Ženevos konvencijų terminu.

4. Atsižvelgiant į tai, kad Romos statute apibrėžtas nusikaltimas, kuris verstame lietuviškame dokumento tekste vadinamas „išžaginimu“, ir jo atitikmuo LR BK iš esmės skiriasi savo turiniu, laikydami dabartinio BK nusikaltimų žmogaus lytinei laisvei bei apsisprendimui sistemos bei terminijos, siūlytume papildomai į šias sudėtis įtraukti sąvoką „seksualinis prievartavimas“ ir atsisakyti žaginimo veikos siejimo tik su moterimis, kaip tai jau padaryta 100 straipsnyje. Deja, net ir ši modifikacija iki galo neišsprendžia suderinamumo problemos, todėl taip pat vertėtų svarstyti, ar nereiktų LR BK duoti nuorodos į tarptautinius dokumentus, aiškinant su tarptautiniais nusikaltimais susijusių sąvokų turinį.

5. Dėl nusikalstamų veikų identiškumo, taip pat ir dėl to, kad tarptautiniai šaltiniai iš esmės neskiria deportacijos (trėmimo) ir perkėlimo, siūlytume subendrinti visas nuostatas, susijusias su civilių gyventojų trėmimu ir perkėlimu, 102 straipsnyje, ir jį formuluoti taip:

„Tas, kas karo, tarptautinio ginkluoto konflikto metu arba okupacijos, okupacijos ir aneksijos sąlygomis įsakė tremti ar trėmė civilius gyventojus iš okupuotos, okupuotos ir aneksuotos teritorijos į okupavusios ar okupavusios ir aneksavusios arba trečiosios šalies teritoriją; įsakė perkelti, prievarta išvaryti ar perkėlė, prievarta išvarė okupuotos, okupuotos ir aneksuotos, valstybės civilius gyventojus valstybės viduje pažeisdamas tarptautinės teisės normas; įsakė perkelti ar perkėlė okupavusios valstybės civilius gyventojus į okupuotos šalies teritoriją”.

6. LR BK ir kituose LR teisės aktuose reikia tinkamai išspręsti „vado atsakomybės“ doktrinos problemą. Šiuo metu LR BK įtvirtinta kai kurių karo nusikaltimų padarymo įsakymu forma, viena vertus, yra griežtesnė nuostata nei tarptautinėje teisėje (kadangi naudojamos formaliosios nusikaltimų sudėty), kita vertus, per siaura, kadangi apima tik keletą karo nusikaltimų straipsnių. Aiškaus atsakymo, ar „įsakymo davėją“ galėtume laikyti bendrininku – organizatoriumi pagal LR BK bendrosios dalies reikalavimus, taip pat nėra.

7. Dėl netinkamo sąvokų „kitą visuotinai pripažintą emblema (ženklą)“ ir „kitą visuotinai pripažintą karo metu naudojamą emblema (ženklą)“ formulavimo ir daugiaprasmiškumo siūlytume 190 LR BK straipsnį patikslinti ir šio straipsnio dispozicijas išdėstyti taip:

„1. Tas, kas taikos metu neteisėtai panaudojo Raudonojo Kryžiaus, Raudonojo Pusmėnulio, Jungtinių Tautų Organizacijos emblema **ar kitą tarptautinės humanitarinės teisės normų saugomą emblema (ženklą)** (...)“.

„2. Tas, kas karo, tarptautinio ar **netarptautinio** ginkluoto konflikto metu neteisėtai panaudojo Raudonojo Kryžiaus, Raudonojo Pusmėnulio, Jungtinių Tautų Organizacijos emblema **ar kitą tarptautinės humanitarinės teisės normų saugomą emblema (ženklą)** (...)“.

8. Atsižvelgdami į LR BK normų, reglamentuojančių karo nusikaltimus, aiškinimo problemas, siūlytume LR BK pateiktas karo nusikaltimų sudėties pirmiausia aiškinti tarptautinės teisės normų ir tarptautinės teisės doktrinos kontekste. Šiose nusikaltimų sudėtyse vartojami terminai ir sąvokos turėtų būti interpretuojami ne tik lingvistiniu, sisteminiu, teleologiniu ar kitais nacionalinės teisės metodais, bet taip pat ir įvertinant šių sąvokų ir terminų savarankiškumą, kuo jos skiriasi nuo įprastinių nacionalinės teisės kategorijų.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr.89–2741; Baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, 4, 7, 9, 23, 25, 37, 39, 44, 46, 47, 48, 51, 61, 62, 65, 67, 74, 75, 90, 92, 95, 97, 102, 105, 118, 119, 143, 175, 178, 186, 187, 188, 189, 199, 202, 212, 213, 215, 227, 249, 250, 251, 257, 260, 263, 272, 281, 291 straipsnių pakeitimo ir papildymo bei Kodekso papildymo 39(1) ir 306(1) straipsniais įstatymas // Valstybės žinios. 2003. Nr. 38–1733; 2003. Nr. 39 (atitaisymas).
2. Bušinskaitė L. Krašto apsaugos ministras neprognozuoja greitos tarptautinių misijų pabaigos. http://www.politika.lt/index.php?cid=693&new_id=5032 (2005 09 09).
3. Žilinskas J. Nusikaltimai žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje – Vilnius: LTU, 2003.
4. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo“ // Valstybės žinios. 2000. Nr. 63–1905.
5. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pajėgų narių jūrose padėties pagerinimo“ // Valstybės žinios. 2000. Nr. 63–1906.
6. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl elgesio su karo belaisviais“ // Valstybės žinios. 2000. Nr. 63–1907.
7. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl civilių apsaugos karo metu“ // Valstybės žinios. 2000. Nr. 63–1908.
8. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų papildomas protokolai „Dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas)“ // Valstybės žinios. 2000. Nr. 63–1909.
9. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų papildomas protokolai „Dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolas)“ // Valstybės žinios. 2000. Nr. 63–1910.
10. International Law / Ed. by Malcolm D. Evans. – Oxford university press, 2003.
11. Green L. S. The Contemporary Law of Armed Conflict. – Manchester University Press, 2000
12. Convention respecting the laws and customs of war on land. The Hague, 18 October // International Law Concerning Conduct of Hostilities // International Committee of the Red Cross, 1996.

13. **Tarptautinio** Baudžiamojo Teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio Baudžiamojo Teismo įsteigimui // Valstybės žinios. 2003. Nr. 49–2165.
14. **Convention** (III) relative to the Opening of Hostilities. The Hague, 18 October 1907 // <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebFULL?OpenView>, žiūrėta 2005 09 09
15. **The Geneva** Conventions of 12 August 1949 : commentary / published under the general editorship of Jean S. Pictet // <http://www.icrc.org/ihl.nsf/WebCOMART?OpenView&Start=1&Count=150&Expand=1#1>, prisijungta 2005 09 09.
16. **Prosecutor vs. Tadic**, Jurisdiction Appeal, IT – 94–1–AR72, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October, 1995 // <http://www.icty.org>, žiūrėta 2005 09 09.
17. **Čiočys P. A.** Tarptautinė humanitarinė teisė. – Vilnius, 2004.
18. **Baudžiamoji teisė: specialioji dalis.** – Vilnius: Eugrimas, 2001.
19. **Military** and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) (1984–1991), Merits // <http://www.icj-cij.org> (2005 09 09).
20. **Münkler H.** The wars of the 21st century // International Review of the Red Cross. No. 849.
21. Lind W. S., Nightengale K., Schmitt J. F., Sutton J. W., Wilson G. I. The Changing Face of War: Into the Fourth Generation // http://www.d-n-i.net/fcs/4th_gen_war_gazette.htm, (2005 09 09).
22. **Memorandum** for Alberto R. Gonzales Counsel to the President and William J. Haynes II General Counsel of the Department of Defence, January 22, 2002, U.S. Department of Justice, Office of Legal Counsel.
23. **Stewart J. G.** Towards a single definition of armed conflict in international humanitarian law: a critique of internationalized armed conflict // International Review of the Red Cross. 2003. vol. 85.
24. **Judgment** of the International Military Tribunal for the Trial of German Major War Criminals – Seizure of Czechoslovakia, // <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/judaus.htm>, žiūrėta 2005 09 09.
25. **A Dictionary** of Law. Fifth Edition. Edited by Elizabeth A. Martin. – Oxford University Press, 2003.
26. **Lietuva 1940 – 1990**, okupuotos Lietuvos istorija. – Vilnius, 2005.
27. **Legal** Consequences Of The Construction Of A Wall In The Occupied Palestinian Territory // http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/imwp/imwp_advisory_opinion/imwp_advisory_opinion_20040709.htm, prisijungta 2005 09 09.
28. **Žilimas D.** Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. tarptautiniai teisiniai pagrindai ir pasekmės. – Vilnius, 2005.
29. **Lietuvių** kalbos žodynas. I leidimas. – Vilnius: Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, <http://www.lkz.lt>
30. **Elements** of Crimes, ICC–ASP/1/3 B.
31. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis. – Vilnius, 2004.
32. **Clark R.** The Mental Element in International Criminal Law: The Rome Statute of the International Criminal Court and the Elements of Offences, 12 Crim. L.F. 291 (2001), German translation, Subjektive Merkmale im Völkerstrafrecht: Das Römische Statute des Internationalen Strafgerichtshofs und die Verbrechenselemente, 114 Zeitschrift Für Die Gesamte Strafrechtswissenschaft 372 (2002) (Thomas Weigend trans.)
33. **Lietuvos Respublikos** kariuomenės drausmės statuto patvirtinimo įstatymas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 51–1635.

War Crimes in the Criminal Code of Lithuania: Conformity with International Treaties

Assoc. Prof. Dr. Justinas Žilinskas
Mykolas Romeris University

Keywords: Criminal Code of Lithuania, War Crimes, Rome Statute, Geneva Conventions.

SUMMARY

Lithuania is a party to major international treaties regulating war crimes, including Four Geneva Conventions of 1949 and its Two Additional Protocols of 1977 as well as Rome Statute of International Criminal Court. Chapter XV of Lithuanian Criminal Code (LCC) lists twelve definitions of war crimes, including those that correspond to the grave breaches of Geneva Conventions as well as other customary law offences. However, there are certain problems regarding the definitions of crimes in LCC and its conformity with international law and especially Rome Statute.

First of all, LCC does not include any war crime committed during non-international armed conflict. It is a major gap in Lithuanian criminal law system because of three reasons: first, the article 8 of the Rome Statute clearly points out for certain crimes committed during non-international armed conflict; second, a

number of Lithuanian military personnel is serving in international missions where the situation sometimes might be very close to an armed conflicts of non-international character; third, it might pose problems regarding principle *nullum crimen sine lege* in the case of cooperation with International Criminal Court. This gap shall be removed as soon as possible.

Secondly, LCC lacks the implementation of the command responsibility doctrine. It is unclear whether the military officer or commander could be held criminally responsible for the crimes defined in LCC according to command responsibility doctrine. Only in some articles of LCC an order to commit a crime as a form of *actus reus* is established and there are not enough arguments whether it is possible to treat such an order as a form of complicity in the definitions where the order as a form of *actus reus* is missing. Omission in prevention or repression of war crimes is missed as well.

Thirdly, a number of definitions, provided in LCC are not in conformity with the same definitions provided in international sources, e.g. the definitions of „shipwrecked”, „rape”, „protected emblem (sign)“ is much more narrow or simply ill-defined in comparison with international sources. Special problems concern „annexation”, because this definition is included as precondition to the commitment of the war crime („during occupation or annexation“ (*emph. added*)) due to historical reasons. However, International Court of Justice in the advisory opinion „Legal Consequences Of The Construction Of A Wall In The Occupied Palestinian Territory“ stated that the annexation does not changes situation of occupied territory so there is no need in LCC to stress annexation as an independent element of *corpus delicti*.

The author comes with motivated proposals how the definitions of war crimes in LCC shall be altered and amended.

